

LÊN ĐỒNG - HÀNH TRÌNH CỦA THẦN LINH VÀ THÂN PHẬN*

NGUYỄN ANH TUẤN

Lên đồng (hay hầu bóng) là hình thức nhập hồn nhiều lần của các vị Thánh vào những người được gọi là ông đồng hay bà đồng... Đây là một hình thức sinh hoạt tín ngưỡng dân gian mang tính bản địa ở Việt Nam. Nó được định danh với nhiều tên gọi khác nhau như Đạo Mẫu, tục thờ Thánh Mẫu... Nghiên cứu về Đạo Mẫu là chủ đề được nhiều nhà nghiên cứu trong và ngoài nước quan tâm, đặc biệt là từ sau thời kỳ Đổi mới với những thay đổi căn bản về đời sống tín ngưỡng tôn giáo ở Việt Nam. Tiếp tục công hiến trong lĩnh vực này, GS. TS. Ngô Đức Thịnh mới đây đã công bố cuốn sách “*Lên đồng - hành trình của thần linh và thân phận*” nhằm giới thiệu những kết quả nghiên cứu mới nhất của mình.

Cuốn sách là kết tinh trí tuệ từ niềm say mê hình thức sinh hoạt tín ngưỡng Thờ Mẫu của tác giả - người từ nhỏ đã rất mê nghe hát chầu văn, xem lên đồng tại các điện Mẫu chùa làng đất quê Nam Định. Tác phẩm này, như lời bộc bạch của tác giả, là món duyên nợ ông trả cho niềm say mê Đạo Mẫu. Không chỉ vượt khỏi cái nhìn thành kiến của những tiền bối như Durrand, Nguyễn Văn Huyền khi xem xét, đánh giá về

Đạo Mẫu, GS. TS. Ngô Đức Thịnh đã nhìn nhận hiện tượng lên đồng trong xã hội Việt Nam dưới nhiều góc độ nghiên cứu mới.

Các nghiên cứu về Đạo Mẫu đã tập trung chủ yếu vào ba khuynh hướng:

- Đạo Mẫu dưới góc độ cơ sở thờ tự, điện thờ, thần tích, nghi lễ thờ tự, các vị Thánh...
- Đạo Mẫu như một hình thái diễn xướng dân gian (hát văn, múa).
- Đạo Mẫu trong mối quan hệ với các lễ hội.

“*Lên đồng - hành trình của thần linh và thân phận*” hướng tới đối tượng nghiên cứu là những người thực hành tín ngưỡng thờ Mẫu (những ông đồng, bà đồng). Cuốn sách cung cấp một cái nhìn toàn diện và có hệ thống về Đạo Mẫu ở Việt Nam với sự phong phú, đa dạng nguồn tài liệu của hàng chục năm nghiên cứu và điền dã của tác giả. Ngoài lời giới thiệu, cuốn sách gồm hai phần, với 7 chương sau đây:

Phần I: Lên đồng - Hành trình của thần linh gồm: 1) Nghi lễ lên đồng; 2) Lên đồng - một nghi lễ đặc trưng của Đạo Mẫu; 3) Lên

* Ngô Đức Thịnh (2008), *Lên đồng - hành trình của thần linh và thân phận*, Nxb Trẻ, Tp Hồ Chí Minh, 332 trang, khổ 14 cm x 20cm.

đồng là một hình thức shaman; và 4) Lên đồng chẳng của riêng ai.

Phần II: Sự đáp đối thân phận. Phần này bao gồm: 5) Lên đồng, nhìn từ góc độ tâm sinh lý; 6) Lên đồng, nhìn từ góc độ giới; và 7) Lên đồng, sự tích hợp văn hóa.

Cuối cùng là phần kết luận với tựa đề có tính gợi mở: Lên đồng và xã hội đương đại.

Ở phần I cuốn sách, với tư cách là người tham dự, tác giả đã đặt mối quan tâm nghiên cứu trong mối liên hệ phân tích hành trình thần linh của các ông đồng, bà đồng thông qua hệ thống nghi lễ - nơi chủ thể được đặt trong vòng hào quang của thần thánh. Từ cơ sở phân tích trên, GS. TS. Ngô Đức Thịnh đã tiếp cận vấn đề lên đồng trong những phạm trù rộng lớn hơn như: Đạo Mẫu Tam phủ, Tứ phủ (chương 2) và mối liên hệ của nó với các dạng thức shaman (chương 3). Lên đồng không chỉ được phân tích về chiều sâu hệ thống shaman giáo mà còn được xem xét trong tính phổ biến là một sinh hoạt tín ngưỡng có ở nhiều nơi trên thế giới, với nhiều tên gọi khác nhau. Ở Việt Nam, ông cho rằng những hiện tượng shaman có điểm tương đồng với lên đồng của người Việt gồm có: Then của người Tày; Mỡi của người Mường; Mệt của người Thái; Dừa Nhung, Sỉ Rí của người Hmông; Pjao ở vùng Tây Nguyên, Vojjou của người Raglai, Bà Bống Bajâu của người Chăm, múa Bóng Rỗi của người Việt vùng Nam Bộ...

Với cuốn sách này, GS. TS. Ngô Đức Thịnh đã không chỉ nhìn nhận bản chất của hiện tượng lên đồng mà đã tiếp cận, nghiên cứu vấn đề này dưới các khía cạnh tâm sinh lý và trị liệu, vấn đề cơ đày mang đầy tính bí ẩn, vấn đề ái nam ái nữ và quan hệ đồng giới

cùng những khía cạnh kinh tế, xã hội từ góc độ giới và cuối cùng là sự giải phóng các khát vọng của người phụ nữ trong xã hội cổ truyền và hiện đại. Đây là phần nội dung quan trọng nhất, là những đóng góp mới góp phần tạo nên thành công của cuốn sách. Những vấn đề trình bày trong Phần II mang nhiều sự gợi mở đối với độc giả quan tâm tới vấn đề tín ngưỡng tôn giáo nói chung và các dạng thức shaman nói riêng. Những thành quả nghiên cứu mà cuốn sách trình bày thể hiện tính liên ngành rõ nét.

Thông qua ấn phẩm xuất bản lần này, GS. TS. Ngô Đức Thịnh đã tổng kết thành quả nghiên cứu nhiều năm của mình về Đạo Mẫu. Cuối cùng, ông đúc kết vấn đề trong hai điểm chính của phần kết luận, gồm:

- Ba khuynh hướng biến đổi căn bản của lên đồng từ lịch sử đến hiện tại.

- Tính chất hai mặt của lên đồng trong bối cảnh xã hội hiện đại: giá trị và phản giá trị.

“*Lên đồng - hành trình của thần linh và thân phận*” là một cuốn sách nhận diện hiện tượng lên đồng có tính hệ thống, hướng đến bản chất trong tiếp cận liên ngành với nhiều góc độ khác nhau. Những người thực hành sinh hoạt tín ngưỡng dân gian này được khắc họa sinh động, chân thực từ các miền vũ trụ, từ các thần điện, ở mọi nơi đã trải qua các cuộc hành trình nhập hồn các vị Thánh vào thân xác mình để rồi định đoạt những thân phận, ước mơ và khát vọng, có thể đó chỉ là ảo giác nhất thời nhưng cần thiết với họ. Cuốn sách là một tài liệu tham khảo hữu ích đối với những người quan tâm tới vấn đề tôn giáo tín ngưỡng nói chung và sinh hoạt tín ngưỡng lên đồng ở Việt Nam nói riêng.